

بررسی حقوقی و اقتصادی تاثیر تحریم ها بر صنعت گردشگری

(تاریخ دریافت ۱۳۹۸/۱۰/۱۵، تاریخ تصویب ۱۳۹۹/۰۳/۱۲)

دکتر علی اکبر حکم آبادی ۱

افسانه دولت آبادی

چکیده

تحریم های اقتصادی به عنوان ابزار فشار و سلطه و جایگزینی برای اقدامات نظامی تلقی می شدند و مجموعه اقدامات اقتصادی، تجاری، دیپلماتیک و ... را شامل می شوند که تلاش دارند تا دولت یا اشخاص خاطی را که اصول و قواعد حاکم بر روابط خود با سایر ملتها را نقض نموده اند، از عمل خلاف خود باز دارند و به تغییر رفتار مجاب نمایند. خروج آمریکا از برجام و بحث بازگشت مجدد تحریم ها موجب شده است بسیاری از فعالان صنایع مختلف نگران این موضوع باشند که آیا تحریم ها در روند فعالیتی آنها تاثیرات منفی می گذارد یا خیر. صنعت گردشگری نیز از این قاعده مستثنا نیست و فعالان این حوزه هم نگران آن هستند که تحریمات اخیر سیاسی و اقتصادی در دو بخش گردشگری تاثیرات منفی بگذارد؛ یک بخش آن مربوط به ورود گردشگر خارجی است و دومین بخش نیز به توسعه زیرساخت های گردشگری برمی گردد.

واژگان کلیدی: تحریم ها، صنعت گردشگری، حقوق، اقتصاد

۱ نویسنده مسئول

بخش اول: کلیات

در شرایط تشدید تحریم‌ها ضروریست تا برای از دست رفتن بازارهای سنتی و همچنین توسعه و ارتقاء ملی و منطقه‌ای بازار گردشگری، تدارک و پیش‌بینی‌های لازم را برای مقابله با بحران‌های احتمالی در نظر گرفت تا این صنعت نوظهور و حساس به حوادث سیاسی و اقتصادی بیش از این در معرض آسیب قرار نگیرد. سازمان متولی صنعت گردشگری کشور در تدوین برنامه استراتژیک بازاریابی گردشگری برای شرایط خاص، بایستی به بخش بندی و شناسایی بازارهای هدف گردشگری و رتبه بندی بازارها با توجه به منابع محدود مالی خود در کمترین زمان ممکن اقدام کند. در این برنامه ابتدا بایستی کل بازار تجارت بین‌المللی گردشگری برای تصمیم‌گیری، نفوذ و ورود، مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد و سپس بازاریابان و تورگردانان عمده کشور بر اساس منابع و تسهیلات موجود، بازارهای مورد نظر را به بخش‌های کوچک‌تر تقسیم و بخش‌هایی که نوید بخش‌تر برای جذب گردشگر به ایران است را انتخاب و برای عملیات بازاریابی از جمله، آگه‌سازی، اطلاع‌رسانی و تبلیغات آماده کنند. تورگردانان ما در شرایط ویژه کشور که از آن به نام «جنگ اقتصادی» یاد می‌شود، بایستی حداکثر تلاش خود را بکار گیرند تا بسته‌ها و برنامه‌های سفر به ایران را مطابق با نیاز بازار و به طریقی تنظیم کنند تا بیشترین ارزش را برای گردشگران ورودی در یک دوره زمانی کوتاه مدت ایجاد تا دیدارکنندگان، تبلیغ و معرفی سفر به ایران را به صورت رودررو و زبانی آغاز و به دیگران توصیه کنند. محدودیت منابع بازاریابی و تبلیغات برای حضور در نمایشگاه‌های بین‌المللی گردشگری، محدودیت تسهیلات و خدمات گردشگری در کشور، محدودیت منابع مالی و اعتباری در سازمان گردشگری، محدودیت منابع انسانی حرفه‌ای و متخصص بازار و محدودیت‌های فرهنگی و اجتماعی از جمله مسائل پیش‌رو هستند که با وفاق عمومی کارگزاران و مسئولان کشور قابل حل بوده و در برابر مزیت ویژه «فرهنگ مهمان‌نوازی» ایرانیان و مزیت رقابتی «ارزانی سفر» قابل عبور است. بر این اساس، تحریم‌ها در ۴ بعد سیاسی،

اقتصادی، اجتماعی و حقوقی بر گردشگری ایران اثر گذاشته و البته در همین راستا ضعف‌هایی نیز موجود است که باید برطرف شود.

بند اول: مفهوم تحریم

در فرهنگ لغت و اصطلاحات سیاسی لغت (Sanction) معادل تحریم، اجازه دادن و تصویب کردن، مجازات، جریمه، ضمانت اجرایی معنی شده است (نوروزی، ۱۳۷۴). اصطلاح تحریم، عبارتست از: امتناعی نظام یافته از برقراری روابط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی یا نظامی یک دولت یا گروهی خاص از دولت‌ها برای تنبیه یا ایجاد رفتار مورد قبول. با این وجود، کاربرد آن بیشتر در روابط اقتصادی بین‌المللی رایج است و حسب مورد خریداری یا فروش کالاها و خدمات تولیدی یا مورد تقاضای یک دولت خاص از او دریغ می‌شود. تحریم، ممکن است عام یعنی شامل همه کالاها و خدمات یا خاص و محدود به یک نوع یا دسته‌ی خاصی از کالاها باشد (ایوانز، گراهام و نونام، ۲۰۱۰).

بند دوم: مفهوم گردشگر

گردشگر واژه‌ای است فرانسوی از ریشه «تور» گرفته شده است و به معنای چرخش، پیمودن، طی کردن، سیر کردن و گردش نمودن و اصطلاح توریست برای نخستین بار در میان فرانسویان متداول گشت. در ابتدای قرن نوزدهم در فرانسه معمول بود که نجبا و اشراف زادگان برای یادگیری و کسب تجربه‌های لازم زندگی، به مسافرت می‌رفتند که به این جوانان توریست می‌گفتند (حیدری چیا، ۱۳۸۳). در سال ۱۹۶۳ کنفرانس بین‌المللی تجارت و توسعه سازمان ملل در رم پیشنهاد کرد؛ «گردشگر یا بازدید کننده موقت کسی است که به منظور تفریح، استراحت، گذران تعطیلات، بازدید از نقاط دیدنی، انجام امور پزشکی، درمانی و معالجه، تجارت، ورزش، زیارت، دیدار از خانواده، ماموریت و شرکت در کنفرانس‌ها، به کشوری غیر از کشور خود سفر می‌کند. مشروط به این که مدت اقامت از ۲۴ ساعت کمتر و از ۳ ماه بیشتر نبوده، و کسب شغل و پیشه هم مد نظر نباشد» همچنین، گیلوی (از کارشناسان

برجسته اقتصاد اروپا) در تعریف گردشگری می نویسد: «تمامی افرادی که کشور خود را به قصد کشور دیگر ترک کرده و کمتر از یک سال در خارج اقامت کنند و نیز برای هزینه اقامت خود هیچ گونه در آمدی در کشور مورد بازدید نداشته باشند، گردشگر شناخته می شوند» (رضوانی، ۱۳۸۳).

جدول ۱- دسته بندی تحریم ها در نگاه کلی

تحریم های که بر اساس دستورهای اجرائی رئیس جمهور آمریکا علیه ایران وضع شده اند.

ردیف	فرمان های اجرائی دولت آمریکا	سال	عدم اشاعه (سلاح کشتار جمعی)	ترویسیم	حقوق بشر	موارد دیگر	وضعیت تحریم	الترکذاری اقتصادی
۱	۱۲۱۷۰	۱۹۷۹	*	*	*	*	اصلاح شده	کم
۲	۱۲۲۰۵	۱۹۸۰	*	*	*	*	لغو شده	-
۳	۱۲۲۱۱	۱۹۸۰	*	*	*	*	لغو شده	-
۴	۱۲۶۱۲	۱۹۸۷	*	*	*	*	لغو شده	-
۵	۱۲۹۵۷	۱۹۹۵	*	*	*	*	قانون شده	زیاد
۶	۱۲۹۵۹	۱۹۹۵	*	*	*	*	قانون شده	زیاد
۷	۱۳۰۵۹	۱۹۹۷	*	*	*	*	قانون شده	زیاد
۸	۱۳۲۲۴	۲۰۰۱	*	*	*	*	قانون شده	کم
۹	۱۳۲۸۲	۲۰۰۵	*	*	*	*	قانون شده	کم
۱۰	۱۳۵۵۳	۲۰۱۰	*	*	*	*	قانون شده	کم
۱۱	۱۳۵۷۲	۲۰۱۱	*	*	*	*	قانون شده	کم
۱۲	۱۳۵۷۴	۲۰۱۱	*	*	*	*	قانون شده	زیاد
۱۳	۱۳۶۱۰	۲۰۱۱	*	*	*	*	قانون شده	زیاد
۱۴	۱۳۵۹۹	۲۰۱۲	*	*	*	*	قانون شده	زیاد
۱۵	۱۳۶۰۶	۲۰۱۲	*	*	*	*	قانون شده	کم
۱۶	۱۳۶۰۸	۲۰۱۲	*	*	*	*	قانون شده	کم
۱۷	۱۳۶۲۲	۲۰۱۲	*	*	*	*	قانون شده	زیاد
۱۸	۱۳۶۲۸	۲۰۱۴	*	*	*	*	اصلاح شده	زیاد
۱۹	۱۳۶۴۵	۲۰۱۲	*	*	*	*	قانون شده	زیاد
۲۰	۱۳۷۶۹	۲۰۱۷	*	*	*	*	قانون شده	کم

جدول ۲- قوانین مصوب کنگره آمریکا علیه ایران

قوانین مصوب کنگره آمریکا علیه ایران

ردیف	قوانین مصوب کنگره	سال	عدم اشاعه (سلاح کشتار جمعی)	ترویسیم	حقوق بشر	موارد دیگر	موران اثر تحریم بر اقتصاد ایران
۱	بودجه دفاعی ۱۹۹۳	۱۹۹۲	*	*	*	*	کم
۲	قانون ایسا	۱۹۹۶	*	*	*	*	زیاد
۳	قانون عدم اشاعه ایران	۲۰۰۰	*	*	*	*	کم
۴	قانون حمایت از آزادی ایران	۲۰۰۶	*	*	*	*	(تغییر نام مورد ۶)
۵	قانون سینسادا	۲۰۱۰	*	*	*	*	زیاد
۶	قانون عدم اشاعه ایران، سوریه، کره شمالی	۲۰۱۱	*	*	*	*	کم
۷	بخش ۲۱۱ قانون جهنم پرستی آمریکا	۲۰۱۱	*	*	*	*	زیاد
۸	بودجه دفاعی ۲۰۱۲	۲۰۱۱	*	*	*	*	زیاد
۹	قانون کاهش تهدید ایران و حقوق بشر سوریه	۲۰۱۲	*	*	*	*	زیاد
۱۰	بودجه دفاعی ۲۰۱۲ (بخش فرعی ID)	۲۰۱۲	*	*	*	*	زیاد
۱۱	تحریم ۵۰ شرکت و مؤسسه عالی ایران	۲۰۱۲	*	*	*	*	زیاد
۱۲	قانون منع آمد و شد	۲۰۱۵	*	*	*	*	کم
۱۳	تعمیر قانون ISA	۲۰۱۶	*	*	*	*	زیاد

تحریم‌های وضع شده بر ضد ایران به چند دسته تقسیم می‌شوند؛ از منظر مرجع تحریم‌کننده؛ شورای امنیت سازمان ملل، اتحادیه اروپا و آمریکا (دولت و کنگره) مهم‌ترین مراجع واضع تحریم بر ضد ایرانند. از حیث تنوع و گستردگی، تحریم‌های آمریکا علیه ایران، یکی از وسیع‌ترین تحریم‌های تصویب شده یک‌جانبه علیه این کشور است. به دلیل ارتباطات وسیع سیاسی و تجاری با کشورهای مختلف جهان، آمریکا بسیاری از تحریم‌های یک‌جانبه اش علیه ایران را توانسته عملاً به دیگر کشورها تسری دهد. برای مثال برخی از شرکت‌هایی که عمده سهام آن‌ها متعلق به شرکت‌ها یا سرمایه‌گذاران آمریکایی است، هم عملاً مجبور به پیروی از تحریم‌های آمریکا شده‌اند. همچنین، بسیاری از کشورها و شرکت‌های خارجی نیز از بیم اقدامات تلافی‌جویانه آمریکا، از جمله محدودیت دسترسی آنها به امکانات و تسهیلات مالی و تجاری آمریکایی، به درجات مختلف از این تحریم‌ها تبعیت کرده‌اند.

بخش دوم: تاریخچه تحریم

تاریخ گواهی می‌دهد اول خرداد ۱۳۵۹ اولین باری است که دولت آمریکا بر ضد حکومت نوپا و انقلابی ایران به طور رسمی مجموعه اقدامات تنبیهی و به زبان ساده تر تحریم‌های اقتصادی را اعمال کرد. تحریم‌های ضد ایرانی از آن تاریخ تاکنون چندین بار درگیر فراز و فرود و گسترش دامنه اجرایی شد. یکی از مهم‌ترین بهانه‌های گسترش دامنه تحریم‌ها بر ضد ایران مقطع «ارجاع پرونده هسته‌ای ایران به شورای امنیت سازمان ملل» است به طوری که پس از این تاریخ شورای امنیت و اتحادیه اروپایی به مجموعه تحریم‌گران جمهوری اسلامی اضافه شدند. اما همین تحریم‌ها با پایان مذاکرات هسته‌ای و دستیابی به برجام دستخوش تغییرات زیادی شد به گونه‌ای که بخشی از آنها به طور کامل در هفته اول دستیابی به برجام لغو شد (تحریم‌های شورای امنیت) بخشی دیگر پس از یک سال به طور کامل لغو شد (تحریم‌های هسته‌ای اتحادیه اروپایی) برخی دیگر نیز متوقف شده است (تحریم‌های هسته‌ای آمریکا) (علیخانی، ۱۳۸۰). اما آمریکا نیز در سال ۱۹۸۰ تحریم‌های اقتصادی وسیعی را در واکنش به تسخیر لانه جاسوسی در تهران علیه ایران وضع نمود. دولت آمریکا پس از آنکه تمامی راه‌های

سیاسی و نظامی ممکن برای واداشتن ایران به آزادسازی جاسوسانش در تهران را تجربه کرد، حربه تازه‌ای به نام محاصره اقتصادی را علیه جمهوری اسلامی ایران به کار گرفت و در روز اول خرداد ۱۳۵۹ رسماً آغاز حصر اقتصادی علیه ایران را اعلام نمود. این تحریم تنها تحریم‌های عملی آمریکا بر ضد ایران اسلامی نبود بلکه سرآغازی بر داستان پرفراز و فرود تحریم‌های ایران بود به گونه‌ای که در دوره زمامداری بیل کلینتون، روند تحریم‌های ایران شدت گرفت یعنی در سال ۱۹۹۵، کلینتون رئیس‌جمهور وقت آمریکا اقدام به وضع تحریم‌هایی نمود که به موجب آن شرکت‌های نفتی آمریکایی از سرمایه‌گذاری در طرح‌های نفت و گاز ایران منع شده بودند. همچنین روابط بازرگانی با ایران نیز یک‌جانبه قطع گردید (تحریم داماتو و ایلسا) (یارمحمدیان، ۱۳۹۰). اما از سال ۲۰۰۱، دو پدیده جدید در عرصه سیاست تحریم اقتصادی نمودار شد:

نخست، پیدایش و گسترش تحریم اقتصادی علیه افراد و سازمان‌های غیر دولتی؛ دوم، گسترش فزاینده تحریم‌های هوشمند. بی‌شک پرونده هسته‌ای ایران دیگر عامل مهمی است که موج جدید تحریم‌ها را بر ضد ایران روان ساخت. در تاریخ ۲۳ مرداد ۸۱ دروغ‌گویی‌های منافقین با بهره بردن از ظرفیت‌های نظام رسانه‌ای استکبار، هجمه سازمان یافته‌ای به این بهانه را در سطح گسترده‌ای علیه ایران اسلامی تدارک دید و در پی آن تحریم‌های ایران به موازات گسترش کیفی، گسترش کمی را تجربه کرد.

بخش سوم: چالش‌های حقوقی تاثیر تحریم‌ها بر صنعت توریسم

گردشگری هنوز فعالیتی جدید برای بسیاری از کشورهایی است که تجربه‌ای کم یا ناچیز در توسعه این بخش از اقتصاد دارند. به علت رشد فوق‌العاده گردشگری، در دهه‌های اخیر و پیش‌بینی تبدیل گردشگری به بزرگترین صنعت صادراتی در سال ۲۰۲۰، کشورها به ناچار باید اهمیت زیادی به توسعه گردشگری بدهند. طبق آمار سال ۲۰۰۵، حدود ۸۰۸ میلیون گردشگر در جهان جابه‌جا شده‌اند که درآمدی بالغ بر ۲۸۲ میلیارد دلار به همراه داشته‌است.

مطابق اعلام سازمان جهانی گردشگری، با روند رشد تا سال ۲۰۲۰، تعداد این گردشگران در سرتاسر جهان به حدود ۱/۶ میلیارد نفر خواهد رسید (نوربخش و اکبرپور سراسکانرود، ۱۳۸۹). گردشگری چهارمین صنعت درآمدزای جهان، پس از صنعت نفت و خودروسازی و مواد شیمیایی، است. طبق آمار به دست آمده، گردشگری با افزایش رشد چهار درصدی در جهان نسبت به سالهای قبل و با کسب درآمد ۱۱۰۰ میلیارد دلار و ایجاد ۲۹۰ میلیون شغل مستقیم و غیرمستقیم (۸/۸ درصد از کل مشاغل جهان) بی شک عنصر بسیار مهمی در اقتصاد جوامع به شمار می رود. از دهه ۱۹۵۰، وقتی مسافران خارجی به مکان های عمومی دسترسی پیدا کردند، شمار گردشگران بیش از ۱/۷ درصد در هر سال افزایش پیدا کرد. طبق گزارش سازمان جهانی جهانگردی، در سال ۲۰۰۷، تعداد گردشگران خارجی به ۹۰۰ میلیون نفر رسید. این تعداد، در سال ۲۰۱۵، به یک میلیارد و ۲۰۰ میلیون نفر رسیده و ۷/۱۷ تریلیون دلار درآمد اقتصاد جهانی داشته که از این مقدار حدود ۲/۲۳ تریلیون دلار درآمد مستقیم حاصل از گردشگری بوده است. طبق پیش بینی سازمان جهانی جهانگردی شمار گردشگران بین المللی تا سال ۲۰۲۰ هر سال شش درصد افزایش می یابد (Yasin, et al, 2011) صنعت گردشگری بی شک یکی از مهمترین و کلیدیترین عناصر رشد اقتصادی کشورها در سالهای اخیر به شمار می رود. نمونه بازار آن رشد اقتصادی گردشگری در کشورهای اسپانیا، امریکا، کنیا، افریقای جنوبی و... است. از این رو سازمان جهانی گردشگری صنعت گردشگری را، در نقش کاتالیزور اقتصادی، عامل مهمی در رشد اقتصادی معرفی کرده است. بنابراین، کشورهای درحال توسعه در جست و جوی کسب منافع اقتصادی ناشی از صنعت گردشگری هستند. به همین سبب گردشگری به عنوان منبع جدیدی برای ایجاد اشتغال، افزایش درآمدهای ارزی، افزایش درآمدهای دولتی، تقویت زیرساخت های اجتماعی، در مطالعات مختلف تأیید شده است (Ashley, Caroline et al. 2007). صنعت گردشگری تأثیرات قابل توجهی در جوامع داشته است. از جمله می توان به سه تأثیر کلی آن اشاره کرد.

جدول ۳- انواع اثرات صنعت گردشگری بر جوامع

تأثیرات	توضیح
تأثیرات مستقیم	دستمزدها و دریافتی‌هایی که به‌صورت مستقیم از مشارکت‌کنندگان در صنعت گردشگری حاصل می‌گردد. گردشگری در مقایسه با سایر صنایع نیروی انسانی بیشتری به‌کار می‌گیرد.
تأثیرات غیرمستقیم	آوردهایی که در زنجیره گردشگری حاصل می‌شود. از جمله داده‌های حاصل از غذا، حمل‌ونقل، اسباب و تجهیزات و... .
تأثیرات داینامیک	گردشگری مجموعه وسیعی از انواع تأثیرات داینامیک را دربرمی‌گیرد. توسعه گردشگری در سبک زندگی مردم محلی، همسایگان، توسعه تأمین مالی، الگوهای رشد اقتصادی و انواع زیرساخت‌ها و منابع و مقاصد تأثیر می‌گذارد.

منبع: Ashley et al. (۲۰۰۷)

منافع مستقیم اقتصادی گردشگری شامل اشتغال زایی، درآمدزایی، ارزآوری است که همگی به افزایش سطح استانداردهای زندگی جوامع در سطح ملی و منطقه ای و محلی منجر می‌شود. از جمله مهمترین منافع غیرمستقیم اقتصادی گردشگری، تسهیل و سرعت بخشی توسعه سایر بخش‌های اقتصادی مانند کشاورزی، شیلات، مسکن، صنعت، تولید، صنایع دستی از طریق خرید و مصرف محصولات این بخش هاست. از این رو همواره گردشگری، برای پیشرفت اقتصادی، مورد توجه دولتها قرار گرفته است (ضیایی؛ تراب احمدی، ۱۳۹۲). منشور سازمان ملل متحد به ویژه در مواد ۵۵ و ۵۶ به روشنی به پیش برد و تشویق احترام به حقوق بشر... استانداردهای بالاتر زندگی، اشتغال کامل و شرایط پیشرفت و توسعه اقتصادی و اجتماعی... و احترام جهانی برای رعایت حقوق بشر اشاره دارد. ماده ۵۶ منشور ملل متحد به تعهد همه اعضا برای دستیابی به اهداف مندرج در ماده ۵۵ اشاره می‌کند. ماده ۶۲ منشور ملل متحد به شورای اقتصادی و اجتماعی، ماموریت داد توصیه‌هایی به هدف ترویج احترام و رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه ارائه کند که در نتیجه کمیسیون حقوق بشر تأسیس گردید و در نهایت در سال ۲۰۰۶ جای خود را به شورای حقوق بشر واگذار کرد. به علاوه، تعداد بیشماری از کنوانسیون‌ها و معاهدات حقوق بشری در درون سیستم سازمان ملل

مورد مذاکره و تصویب قرار گرفته‌اند. از نظر فنی، شورای امنیت مانند دولت‌ها عضو این معاهدات نیست ولی هر یک از این معاهدات در واقع تفسیر و تبیین دیدگاه‌های حقوق بشری منشور هستند که این امر شورای امنیت را از طریق ماده ۲۴ منشور به اصول این معاهدات متعهد می‌نماید. مع‌ذلک، شورای امنیت که یکی از ارکان اصلی سازمان ملل محسوب می‌شود با اجرای تحریم‌های اقتصادی، حقوق بشر شهروندان کشورهای تحت تحریم را نقض می‌نماید. این تناقض در درون سازمان ملل، توجه بسیاری از محققان و کشورها را به خود جلب نموده و راهکارهایی برای برون رفت از این معما ارائه گردید که در گزارش‌های متعدد "گروه کاری شورای امنیت در خصوص مسائل کلی تحریم‌ها" به برخی از آنان اشاره گردیده است. در مباحث بین‌المللی مربوط به این که آیا شورای امنیت را می‌توان به دلیل تحریم‌های اقتصادی به عنوان ناقض حقوق بشر معرفی نمود دو دیدگاه کلی موافق و مخالف وجود دارد. قائلین به ناقض بودن شورای امنیت استدلال می‌کنند که اولاً حقوق بشر مصرح در منشور سازمان ملل حقوق جهان‌شمول هستند که هیچ دولت یا نهادی نباید آن‌ها را نقض نماید، ثانیاً مطالعات جدید نشان می‌دهد که حقوق بشر شهروندان کشورهای تحت تحریم به دلیل این تحریم‌ها نقض می‌گردد و در نتیجه نهاد تحمیل‌کننده تحریم (شورای امنیت) ناقض حقوق بشر قلمداد می‌شود. رفتار یک دولت خاطی نمی‌تواند نقض فاحش حقوق بشر توسط شورای امنیت را توجیه نموده و از آن شورا رفع مسئولیت کند (میرعباسی، ۱۳۷۰).

بخش چهارم: هدف حقوقی تحریم‌های اقتصادی

یکی از اهداف تحریم‌های اقتصادی تغییر رفتار کشور مورد تحریم به دلایل مربوط به روابط خارجی می‌باشد. تحریم‌های اقتصادی معمولاً بعنوان ابزاری در تعقیب سیاست خارجی به کار می‌روند. اینگونه استدلال می‌گردد که هدف جنگ اقتصادی این است که تاحدامکان به اقتصاد دشمن خسارت وارد نماید (شریف، ۱۳۷۳). به همین دلیل تغییر رفتار جمهوری اسلامی ایران باهدف قرار دادن نقطه آسیب‌پذیر آن یعنی صنعت نفت، به عنوان یکی از شاخص‌های موثر از طرف آمریکا مورد استفاده قرار گرفته است. بطور کلی در هر مورد خاص اعمال تحریم‌ها شامل

یک تصمیم سیاسی-اقتصادی در چارچوب قانون می‌باشد. یکی از مهمترین ویژگیهای تاریخ اخیر تحریم های اقتصادی، ظهور امریکا بعنوان متمایل ترین کشور برای اعمال تحریم ها به منظور اهداف مربوط به سیاست خارجی است. بین سالهای ۱۹۲۲ و ۱۹۹۶ آمریکا ۶۱ تحریم یک‌جانبه را اتخاذ کرد که از میان آنها ۲۳ تحریم متوجه ۳۵ کشور گردیده است که روی هم رفته ۴۲ درصد جمعیت جهان را شامل می‌شود. از اهداف دیگر تحریمهای اقتصادی می‌توان به هدف بی‌ثباتی کشور از طریق فشارهای اقتصادی اشاره کرد. بررسی سوابق تحریم‌ها مبین این نکته است که در اکثر موارد، تحریم‌های اقتصادی تاثیر اقتصادی قابل ملاحظه‌ای برجا گذاشتند اما موفقیت سیاسی آنها چندان قابل توجه نبوده است. درخصوص ایران بطور کلی می‌توان سه دلیل عمده در تحمیل تحریم‌های آمریکا بر ایران ذکر کرد:

۱. وادار کردن ایران به کنار گذاشتن سیاست‌های ناخوشایند در برابر آمریکا

۲. مجازات ایران برای اتخاذ سیاست‌های غیرقابل قبول

۳. ابراز مراتب مخالفت نمادین با ایران به منظور جلب نظر گروه‌های طرفدار اسرائیل.

بخش پنجم: آثار حقوقی تحریم‌ها در بعد گردشگری

درخصوص ایران می‌توان گفت هرچند که تحریم‌های آمریکا باعث تغییر رفتار جمهوری اسلامی ایران به نحوی که مورد انتظار آمریکا بود نشده است. ولی در صورت عدم وجود تحریم، اقتصاد کشور در وضعیت مطلوبتری قرار می‌گرفت. با دقت و تعمیق در مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی مورخ ۱۳۶۰/۱/۷۱ می‌توان این نتیجه را گرفت که تحریم‌های اقتصادی آمریکا نه تنها سبب بروز تنگنایی در خرید و واردات کالا از خارج گردید؛ بلکه باعث افزایش تعداد واسطه‌ها در خریدهای کشور از خارج، افزایش هزینه‌های حمل و نقل و بیمه و توقف کشتیها و طولانی شدن مدت زمان حمل کالا به علت تامین کالاهای ضروری به وسیله واردکنندگان از طریق واسطه‌های کویتی یا دیگر بنادر خلیج فارس شد.

آشفتگی سیستم توزیع، احتکار و گرانی‌فروشی، پیدایش بازار سیاه برای بسیاری از کالاها و تشکیل کمیته صنفی و دادگاه انقلابی ویژه در این مورد را می‌توان از دیگر تبعات تحریم‌های آمریکا دانست. تحریم‌های آمریکا ایران را مجبور به پرداخت هزینه‌های بیشتر برای کالاهای وارداتی نموده است. یکی از آثار تحریم‌های اقتصادی آمریکا برای ایران کاهش ارزش ریال بوده است که به نوبه خود باعث کاهش واردات و تحدید دسترسی ایران به سرمایه و تکنولوژی خارجی شده است. به عبارت دیگر تحریم‌های آمریکا جو سرمایه‌گذاری در ایران را تغییر داد و انتقال تکنولوژی به ایران صورت نگرفت. تحریم‌های آمریکا همچنین ایران را مجبور کرد قسمتی از طرح‌های توسعه ساختاری اقتصادی را پس از جنگ متوقف کند. با این وجود، این تحریم‌ها مانع از فعالیت شرکت‌های نفتی در ایران نگردیدند. علت آن، روابط خوب ایران با شرکت‌های استخراج و بازاریابی نفت جهانی بوده است. محققان تازمانی که تقاضا برای نفت خام ایران در بازارهای جهانی به اندازه کافی موجود باشد دشواری چندانی برای ایران ایجاد نخواهد شد (توحیدی فرد، ۱۳۸۱).

بند اول: اصول حاکم بر حقوق گردشگر خارجی

تنها سند بین‌المللی که در ارتباط با حقوق گردشگری توسط مجمع عمومی سازمان جهانی جهانگردی مورد تصویب قرار گرفته است، اصول اخلاقی جهانگردی، سندی غیرالزام آور می‌باشد. هر چند که دولت‌ها به صورت داوطلبانه قواعد مربوط به آن را رعایت می‌نمایند. عدم وجود قواعد الزام آور در عرصه بین‌المللی باعث شده است که محدود قواعد مربوط به حقوق گردشگری تحت عنوان حقوق نرم مورد شناسایی قرارگیرد. در حال حاضر برخی حقوقدانانی که در زمینه حقوق گردشگری فعالیت دارند با استفاده از قوانین داخلی کشورها به مطالعات تطبیقی در این رشته پرداخته و مقدمات رشد و توسعه آن را فراهم می‌آورند. اهمیت مطالعات تطبیقی زمانی مشخص می‌گردد که با استفاده از مطالعات موصوف، زمینه‌های ورود قوانین داخلی کشورها با موضوعات گردشگری به عرصه بین‌الملل و به دنبال آن ایجاد یک سند الزام آور بین‌المللی ایجاد خواهد شد (خدابخش و زمانی، ۱۳۹۵). سازمان جهانی

گردشگری نیز طی فراخوانی جهت گردآوری قوانین داخلی کشورها در زمینه گردشگری دعوت بعمل آورده است تا در جهت تدوین قوانین الزام آور در سطح بین الملل قدمی برداشته شود. به طور کلی می توان گفت که ایجاد یک سند الزام آور بین المللی علاوه بر انجام مطالعات گسترده و جامع، نیازمند اجماع بازیگران بین المللی است که با وجود شرایطی که در حال حاضر بر صنعت گردشگری جهانی حاکم است و همچنین رشد روز افزون ورود گردشگران خارجی به کشورها، به نظر می رسد چنین اجماعی دور از ذهن نباشد چرا که تمام کشورهای میزبان و کشورهای که اتباعشان تحت عنوان گردشگر به سایر نقاط جهان سفر می کنند به اهمیت وجود قواعد بین المللی در حوزه گردشگری پی برده اند. عضویت کشورها و سازمانهای مختلف در سازمان جهانی گردشگری خود نشان از تمایل جهانی برای نظام مند کردن قواعد حاکم بر صنعت گردشگری به طور عام دارد لذا لازم است، سازمان جهانی گردشگری از توان اعضاء خود جهت ایجاد یک نظم نوین بین المللی در عرصه گردشگری استفاده نماید. باوجود فقدان یک سند خاص مرتبط، برخی اصول حقوق بین الملل را می توان بر حقوق گردشگر خارجی حاکم دانست. این اصول عمدتاً ناشی از حقوق بین الملل عرفی هستند. نخستین نکته در شناخت حقوق گردشگر خارجی این است که با پذیرش رویکرد « حقوق بنیادین » گزاره های مربوط نیز به حوزه حقوق گردشگری وارد می شود. به طور خاص، وصف عام الشمول تعهدات حقوق بشری، هم از جهت الزامات و هم از حیث مسئولیت بین المللی دولت، بر حقوق گردشگر خارجی سایه می افکند. بدین ترتیب تعهدات دولت میزبان نسبت به حقوق بنیادینی نظیر حق حیات که به آنها اشاره شد، تعهداتی در برابر همه جامعه بین المللی است و قصور یا نقض آنها نیز موجب مسئولیت در برابر جامعه بین المللی در کل خواهد بود. چرا که همانگونه که دیوان بین المللی دادگستری در قضیه بارسلونا ترکشن میان تعهدات دوجانبه و تعهدات عامالشمول، قائل به تفکیک شد؛ اکنون حقوق بین الملل مدرن، تعهدات حقوق بشری را از نوع دوم برمی شمارد. در نتیجه همانطور که ماده ۴۸ طرح مواد راجع به مسئولیت نیز اشاره دارد؛ نقض چنین تعهداتی به منافع «جامعه بین المللی در کل» ضرر می رساند و همه اعضای جامعه را به طور غیرمستقیم مستحق مطالبه مسئولیت ناشی از این

نقض می‌سازد (خدابخش و زمانی، ۱۳۹۵). اصل دیگری که در حقوق بین الملل ممکن است بر تحقق حق بر گردشگری افراد، تأثیرات مثبت یا منفی بگذارد، اصل رفتار متقابل است. اصل رفتار متقابل در معنای موسّع خود، مستلزم آن است که دولت‌ها در برابر هر اقدام نامطلوب یکدیگر، با هدف تغییر و اصلاح رفتار نامطلوب نسبت به خود، واکنش مناسب نشان دهند. گاهی اقدام نامطلوب اولیه، یک تخلف از حقوق بین الملل است که با تخلفی دیگر پاسخ داده می‌شود. در این حالت، رفتار واکنشی دیگر متخلفانه محسوب نخواهد شد؛ تا زمانی که رفتار اولیه اصلاح شود. گاهی نیز اقدام نامطلوب اولیه، تخلف از حقوق بین الملل نیست و تنها با نزاکت و اخلاق بین المللی ناسازگار است؛ و از این جهت با واکنش طرف زیان دیده روبرو می‌شود. سختگیری نسبت به صدور روادید یا رفتار با گردشگران یک کشور خاص از جمله رفتارهای نامطلوبی است که گاه ممکن است نقض حقوق بین الملل نیز تلقی شود. در این موارد، واکنش کشور زیان دیده تابع اصل تناسب خواهد بود. در عین حال، پاراگراف ب بند یک ماده ۵۰ طرح مواد راجع به مسئولیت، اجازه نقض حقوق بنیادین بشر را ولو در برابر یک نقض دیگر، نمی‌دهد. بدین ترتیب، اگرچه ممکن است در برابر استنکاف کشور الف از صدور روادید برای گردشگران کشور ب، آن کشور نیز صدور روادید را متوقف سازد؛ اما نقض حقوق بنیادین اتباع ب مستقر در سرزمین الف را نمی‌توان با نقض حقوق بنیادین اتباع الف در سرزمین ب پاسخ داد. برای مثال، زمانی که دولت آمریکا در سال ۲۰۱۷ روادید شهروندان هفت کشور از جمله جمهوری اسلامی ایران را ملغی کرد، وزیر امور خارجه ایران به طور غیررسمی، بیان داشت روادیدی که پیشتر صادر شده، همچنان معتبر خواهد بود (خدابخش و زمانی، ۱۳۹۵). در بیانیه وزارت امور خارجه ایران یادآوری شده بود که ایران «برای حمایت از حقوق شهروندان خود تا زمان برطرف شدن محدودیت‌های توهین آمیز ایالات متحده علیه اتباع ایران، اصل عمل متقابل را اجرا می‌نماید. تصمیم اخیر ایالات متحده شامل توقعاتی غیرقانونی، خلاف منطقی و مغایر با حقوق بین الملل است». اصل آزادی، از دیگر اصول بنیادی حقوق بین الملل بشر است که در حقوق گردشگری نیز حاکم خواهد بود. این اصل، به عنوان یک پایه غیرقابل انکار، جنبش‌های حقوق بشری را در سطوح ملی و بین

المللی پشتیبانی کرده است. همانگونه که ماده یک اعلامیه جهانی حقوق بشر، بر آزاد زاده شدن انسان تأکید دارد و اساساً حمایت از «آزادی» حقوق بین الملل پساملل از مهمترین اهداف نظامهای حقوقی مدرن و به ویژه، متحد است. باوجود این، هر یک از آزادیهای مصرّح در اسناد حقوقی بین المللی، ممکن است مقید به موازین خاصی باشند. از جمله آزادی رفت و آمد در ماده ۱۲ میثاق حقوق مدنی و سیاسی به رسمیت شناخته شده است اما مطابق بند ۳ این ماده «حقوق مذکور فوق تابع هیچ گونه محدودیتی نخواهد بود مگر محدودیتهایی که به موجب قانون مقرر گردیده و برای حفظ امنیت ملی نظم عمومی سلامت یا اخلاق عمومی یا حقوق و آزادیهای دیگران لازم بوده و با سایر حقوق شناخته شده در این میثاق سازگار باشد». به نظر کمیته حقوق بشر ملل متحد، چنانچه این محدودیتها تابع قانون نباشد یا به هر علت دیگری با بند ۳ فوق انطباق نداشته باشد، نقض ماده ۱۲ محسوب خواهد شد. همچنین محدودیت ها نباید با ذات و اقتضای این حق، ناسازگار باشد؛ در واقع رابطه میان آزادی و محدودیت ها، رابطه اصل و استثناست. بنابراین معیارهای محدودیت ها نیز باید دقیق در قانون تعیین شده و به صلاحدید مقامات اجرایی واگذار نشود و لازم است محدودیت برای نیل به یکی از اهداف بند ۳ ماده ۱۲ «ضروری» و برای این منظور «متناسب» باشد. اصل منع هرگونه تبعیض نیز در ارزیابی مورد به مورد متقاضیان ورود به یک کشور باید رعایت شود. این اصل، اکنون یک قاعده مهم در تضمین تمامی حقوق بنیادین محسوب می شود (خدابخش و زمانی، ۱۳۹۵).

بند دوم: تاثیر تحریم ها بر توریسم ایران

تصمیم جنجالی رئیس جمهوری ایالات متحده آمریکا برای خروج از توافق جامع هسته ای موجی از واکنش ها را در میان فعالان تمام عرصه های سیاسی و اقتصادی کشور برانگیخت و در این میان صنعت گردشگری نیز از این امر مستثنی نبود. درخصوص چشم انداز این حوزه در ایران که به دلیل ماهیت خود بر بستری از تعاملات و روابط مثبت بین المللی امکان شکوفایی و توسعه را دارد، گمانه زنی ها فراوان است. در این خصوص رسانه بریتانیایی «گاردین» با اشاره

به تصمیم ترامپ، به بررسی آثار خروج آمریکا از برجام بر صنعت گردشگری ایران پرداخته است. گاردین که توریسم ایران را صنعتی نوشکفته در پی برجام می‌داند، معتقد است اکنون این حوزه در ایران با چالش‌هایی جدی روبه‌رو خواهد شد. براساس گزارش این رسانه بین‌المللی، مهار موج رسانه‌ای منفی علیه ایران که منجر به تردید سفر گردشگران خواهد شد و همچنین ایجاد محدودیت‌ها در سرمایه‌گذاری و روابط مالی، از عمده‌ترین آنها است. به باور کارشناسان، این تصمیم فی‌نفسه بر توریسم ایران بی‌تاثیر نخواهد بود و این صنعت را در دو سطح توسعه زیرساخت‌ها و جذب گردشگر خارجی به کشور با چالش‌هایی روبه‌رو خواهد ساخت. برای نمونه با بازگشت تحریم‌ها، قراردادهای منعقد شده برای خرید هواپیما با ابهاماتی روبه‌رو خواهد شد و در صورتی که ناوگان کمابیش مسن حمل و نقل هوایی کشور به موجب این قراردادها به روز نشود، قطعاً توسعه گردشگری در کشور دچار دردسر خواهد شد. از طرف دیگر، بازگشت تحریم‌ها با بازگشت نام ایران به صدر اخبار همراه خواهد بود که به واسطه پروپاگانداي رسانه‌ای می‌تواند با رواج دوباره ایران‌هراسی همراه باشد؛ تجربه‌ای که صنعت گردشگری کشور حدود ۱۰ سال پیش و با تصویب اولین تحریم‌ها از جانب شورای امنیت سازمان ملل پشت سر گذاشت که تراز گردشگری کشور را شدیداً تحت الشعاع قرار داد. با این حال صاحب‌نظران و کارشناسان چندان ناامید نیستند و این احتمال را در نظر می‌گیرند که تصمیم یک‌جانبه آمریکا، موج منفی سابق را ایجاد نخواهد کرد و گردشگری کشور می‌تواند از این پیچ سخت عبور کند (شکراللهی، ۱۳۹۷).

بخش ششم: مقایسه قبل و بعد از برجام

اما رسانه بریتانیایی «گاردین» در گزارش خود، با اشاره به شکوفایی گردشگری ایران پس از برقراری توافق هسته‌ای با کشورهای ۱+۵ در خصوص ظرفیت‌های گردشگری کشور تصریح کرده است: «مساجد باشکوه، چشم‌اندازهای طبیعی نفسگیر، ویرانه‌های باستانی و شاید باورتان‌نشدنی پست‌های اسکی که در ایران وجود دارد، باعث شده صنعت گردشگری این کشور پس از توافق هسته‌ای در سال ۲۰۱۵ رونق فوق‌العاده‌ای پیدا کند.» «گاردین» افزوده

است که در پی این توافق، برای نخستین بار پس از انقلاب اسلامی در ایران گردشگران بسیاری از سراسر جهان فرصت بی نظیری پیدا کردند تا با سفر به خاورمیانه، با این گنجینه های تاریخی، فرهنگی و طبیعی مواجه شوند و با سفر به این کشور دریافتند هزینه های جاری و اقامت در آن برای یک گردشگر بسیار ارزان است و این موضوع خود به جذابیت ایران به عنوان مقصدی برای گردشگری افزود. گاردین در تحلیل خود از تاثیر تصمیم ترامپ بر صنعت نوشکفته گردشگری در ایران گفته که حالا نگرانی های بسیاری در میان فعالان گردشگری ایران به وجود آورده و آنها را نسبت به تداوم این رشد و شکوفایی با تردیدهایی جدی روبه رو کرده است. نگرانی آنان تنها محدود به این نیست که ترمز گسترش رونق نوظهور در بازار گردشگری ایران گرفته شود؛ بلکه نگرانی اصلی آن است که این بازار به شرایطی نامناسب تر نسبت به گذشته بازگردد. در همین خصوص یک راهنمای تور در اصفهان در گفت و گو با این رسانه اظهار کرده است: «پس از برجام صنعت گردشگری کشور رشد چشمگیری داشت و گردشگران خارجی در اقصی نقاط اصفهان و شیراز دیده می شدند؛ درحالی که در گذشته چنین نبود. پیش از آن، تعداد کم و محدودی گردشگر به ایران سفر می کردند و برای مردم تماشای آنان در خیابان عجیب بود.» و نیز افزوده اند: «در گذشته به قدری گردشگر کم به کشور سفر می کرد که در صورتی که یکی از آنان در خیابان دیده می شد، مثل افراد مشهور و سلبریتی ها با آنها برخورد می شد. اما اکنون حضور انبوه آنان در شهرهایی همچون اصفهان و شیراز و دیگر نقاط پررونق گردشگری کشور به امری عادی تبدیل شده است.» (شکراللهی، ۱۳۹۷).

نمودار ۱- مقایسه ورود سالانه گردشگر به کشور

و زمان تحریم های شورای امنیت سازمان ملل

منبع: مرکز آمار ایران

ایران به واسطه مشکلات ساختاری اقتصادی طی دهه های گذشته همواره از وضعیت نامناسبی برخوردار بوده است که سبب شده پایداری خود را در مقابل شوک های داخلی و خارجی از دست بدهد و آسیب پذیر و شکننده شود؛ بنابراین در چنین شرایطی تحریم ها به عنوان یک شوک خارجی تنها تشدیدکننده نابسامانی های اقتصادی ایران بوده است. با علم به این مهم، در این گزارش سعی شده است مجراها و گلوگاه های اثرگذاری تحریم بر اقتصاد ایران و تغییرات شاخص های اقتصادی اصلی درگیر با این مجراها در دوره قبل و بعد از تحریم ها نشان داده شود. گزارش حاکی از آن است که تحریم کنندگان با تمرکز بر کانال های آسیب پذیری اقتصاد کشور به ویژه مجرای درآمدهای نفتی به عنوان تأمین کننده اصلی بودجه دولت در راستای مختل کردن توان اقتصادی کشور گام برداشته اند و منجر به کاهش صادرات نفت و در پی آن کاهش درآمدهای ارزی شدند. تنش در بازار ارز ناشی از کمبود عرضه ارز، افزایش ریسک اعتباری و هزینه مبادله به علت محدود ساختن دسترسی ایران به نظام بانکی و مالی بین المللی، کاهش واردات مواد اولیه، واسطه ای و سرمایه ای، کاهش تولیدات صنعتی، تغییر شرکای تجاری ایران، کاهش سرمایه گذاری خارجی، افت نرخ رشد و بدتر شدن شاخص رفاه از دیگر آثار تحریم های اقتصادی بوده است. با توجه به مطالب ارائه شده در گزارش، تدوین

یک برنامه عملیاتی و جامع مقابله با دور جدید تحریم‌های آمریکا در کوتاه‌مدت و افزایش تاب‌آوری و کاهش نقاط آسیب‌پذیری اقتصاد ایران از طریق اجراسازی اقتصاد مقاومتی به‌دوراز شعارزدگی در بلندمدت ضرورت دارد. انتظار می‌رود برنامه جامع مقابله با تحریم‌ها واقع‌بینانه تدوین و در آن از موضع توسعه ملی و کلان اقتصادی به مسئله نگریسته شود. ضمن آنکه برای موفقیت برنامه مذکور حضور و همراهی مردم ضروری است لذا لازم است در راستای به دست آوردن اعتماد عمومی تلاش شود. در دهه‌های گذشته اقتصاد ایران همواره درگیر طیف وسیعی از مشکلات اقتصادی بوده که دامنه آنها از مشکلات ملی مانند وابستگی به درآمدهای نفتی، هزینه کردن بی‌حساب و کتاب درآمدهای ارزی و تزریق منابع، گسترش فساد و رانت جویی، فشارهای فزاینده به بخش‌های مولد و بزرگ شدن بخش‌های غیرمولد، افزایش بی‌رویه نقدینگی و محیط کسب‌وکار نامناسب تا معضلات بین‌المللی نظیر تحریم‌ها گسترده شده است از این رو اقتصاد ایران به دلیل مشکلات ساختاری آن همواره شکننده بوده و توان تاب‌آوری در مقابل بحران‌های اقتصاد را نداشته است. آسیب‌پذیری اقتصاد با شدت گرفتن تحریم‌های آمریکا در نیمه اول دهه ۹۰ به صورت خاص سال‌های ۹۲ - ۹۰، بیش‌ازپیش شد. به گزارش بانک مرکزی رشد تولید ناخالص داخلی در سال‌های ۹۲ - ۹۰ به ترتیب معادل ۳,۱، منفی ۷,۷ و ۰,۳ درصد بود. درحالی‌که هم‌زمان تورم دورقمی به صورتی افسارگسیخته از رقم ۲۱,۵ در سال ۹۰ به رقم‌های ۳۰,۵ و ۳۴,۷ درصد در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ افزایش یافت و یکی از عمیق‌ترین رکودهای تورمی را تجربه کردیم. متخصصان اقتصاد دیدگاه‌های مختلفی در ارتباط با اثرگذاری تحریم‌ها بر اقتصاد ایران دارند. برخی تحریم‌ها را اثرگذار و دارای پیامدهای منفی قوی معرفی کردند و در مقابل عده‌ای بیان کردند که این تحریم‌ها دارای اثرگذاری اندک و بعضاً کوتاه‌مدت بوده‌اند. با توجه به اینکه مشکلات داخلی و اثرات تحریم‌ها بسیار در هم تنیده‌اند، میزان اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم تحریم‌ها بر اقتصاد ایران نیازمند مطالعات دقیقی است از این رو گرچه نمی‌توان وقایع اتفاق افتاده در این سال‌ها را کاملاً به تحریم‌ها نسبت داد، اما می‌توان اذعان داشت که طی دهه‌های اخیر مشکلات ساختاری، اقتصاد ایران را تاحدی آسیب‌پذیر کرد که شوک‌های اقتصادی نظیر تحریم به‌راحتی می‌تواند

آن را دچار بحران کند. در سال‌های یک‌جانبه بودن تحریم‌های آمریکا، از آنجایی که مراودات تجاری ایران با آمریکا قابل توجه نبود و ایران به علت عمق و گستردگی اندک تحریم‌ها، همچنان امکان فروش نفت به سایر کشورها را داشت، درآمدهای نفتی، کاهنده و جبران‌کننده تحریم‌ها بود. دولت به مدد وجود این درآمدها و همچنین در مقطعی به واسطه افزایش قیمت نفت، می‌توانست خلأهای ناشی از تحریم‌ها در حوزه‌هایی مانند صادرات و تولید را پر کند اما هدف قرار دادن روش نفت و کسب درآمدهای نفتی و علاوه بر این، همراه شدن اتحادیه اروپا و سایر کشورها با آمریکا در تحریم‌های ایران، کارایی این ابزار کاهنده تحریم‌ها را کاهش داده است. بر اساس آمار بانک مرکزی، میزان صادرات نفت خام ایران در زمستان ۱۳۹۰، یعنی زمانی که اتحادیه اروپا تحریم بخش نفتی ایران را آغاز کرد و همچنین ارتباط مالی ایران با سوئیفت قطع شد، بالغ بر ۲ میلیون بشکه در روز بوده که تا پائیز ۱۳۹۲ یعنی زمان شروع مذاکرات ژنو، به حدود ۱,۴ میلیون بشکه در روز رسید. به عبارت دیگر در این دوره حدوداً ۲۰ ماهه، صادرات نفت ایران ۳,۳ درصد کاهش داشته است (شکراللهی، ۱۳۹۷). در ادامه و در دوره مذاکرات ژنو که تقریباً ۲۲ ماه به طول انجامید، روند کاهش صادرات نفتی ابتدا استمرار داشته اما در ادامه بهبود یافته است. بر اساس آمار بانک مرکزی، در این دوره صادرات نفت خام ایران تا روزانه ۱,۳ میلیون بشکه در تابستان ۹۳ کاهش یافت اما در پی توافق ژنو در بهار ۹۴ روند افزایشی صادرات نفت ایران آغاز شد و با اجرای برجام شدت گرفت و تا روزانه ۲,۳ میلیون بشکه در پائیز ۹۵ افزایش یافت. بررسی‌ها نشان می‌دهد در جریان دوره قبلی تحریم‌ها، کاهش صادرات نفت ایران منجر به کاهش تولید نفت و در نتیجه کاهش نرخ رشد و ارزش افزوده گروه نفت در ایران شده است. متوسط ارزش افزوده سالانه گروه نفت به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ در ۴ سال منتهی به سال ۱۳۹۴ ۸۸ هزار و ۷۹۰ میلیارد تومان معادل ۶۴ درصد متوسط ارزش افزوده سالانه گروه نفت در سال‌های ۸۷ تا ۹۰ بوده است. گفتنی است در دوره سال‌های ۸۷ تا ۹۰ ۱۳۹ هزار و ۵۶۰ میلیارد تومان برآورد شده است (شکراللهی، ۱۳۹۷).

بخش هفتم: گره تحریم ها بر آینده گردشگری کشور

تحریم ها بار روانی منفی درخصوص سفر به ایران ایجاد خواهد کرد و به صورت ناخوشایندی نام ایران را در صدر اخبار مطرح خواهد کرد که موجب تردید گردشگران برای سفر به ایران می شود. به علاوه، در صورتی که این توافق اثرات خود را از دست بدهد و تحریم های بانکی بازگردند، تورگردانان ایرانی برای ادامه فعالیت با شرکت های اروپایی، جذب گردشگر و انجام مبادلات مالی با مشکلات عمده ای روبه رو خواهند شد. نکته ای که اهمیت دارد این است که در شرایط کنونی که گردشگری کشور رونق پیدا کرده، گردشگران آمریکایی حجم گسترده ای از گردشگران ورودی به ایران را تشکیل نمی دهند و عموم گردشگرانی که به ایران سفر می کنند از آسیا و اروپا هستند. بیش از نیمی از گردشگران ورودی به کشور به زیارت حرم امام رضا(ع) می روند و تصمیم ترامپ بر سفر آنان تاثیر نخواهد گذاشت (شکراللهی، ۱۳۹۷). گاردین همچنین با یک کارآفرین جوان که در حوزه گردشگری فعالیت دارد نیز به گفت و گو پرداخته و از وی نقل کرده که یکی از مهم ترین دستاوردهای توافق ایران با غرب، ارائه ویزای فرودگاهی به گردشگران خارجی بود که موجب تسهیل سفر آنان به ایران شده است. نوید یوسفیان اظهار کرده است که دولت کنونی ایران برای توسعه گردشگری با چالش های گسترده ای مواجه است و هرچند این حوزه را حوزه ای مفید و ثمربخش برای بهبود سوءمدیریت های موجود در اقتصاد ایران می داند، اما حتی در داخل نیز برخی با نگرانی از آثار سوء فرهنگی حضور گردشگر خارجی در کشور، مقابل دیدگاه دولت ایستاده اند. وی در خصوص آینده گردشگری ایران با خروج آمریکا از برجام نیز خاطرنشان کرده است که اگر کشورهای اروپایی نیز به خاطر اهداف اقتصادی و تجاری خود به دنبال ایالات متحده از برجام خارج شوند، سیر رونق شکل گرفته در ورود گردشگر خارجی به کشور با معضلاتی جدی روبه رو خواهد شد. با این همه، این گزارش گاردین حاوی نکته ای معنادار و قابل تامل است؛ در دور قبل تحریم های گسترده ای علیه ایران در مجامع جهانی، رسانه های جهان با لحن و روایتی هراس آلود اخبار ایران را پوشش

می دادند و در کنار محکومیت های پی در پی سازمان ملل، فضایی منفی در اذهان عمومی بین المللی در خصوص ایران و سفر به آن شکل گرفت اما لحن گزارش اخیر گاردین شباهتی با آن زمان ندارد. در این گزارش صراحتاً به جذابیت سفر به ایران اشاره شده و بیشتر انتقادات در خصوص نگرانی های ایجادشده، متوجه تصمیم نامعقول رئیس جمهوری آمریکا است؛ امری که می تواند به رغم نگرانی های موجود این امیدواری را رقم بزند که این بار و در پی تحریم های احتمالی، با ایران هراسی هایی به شدت سابق روبه رو نخواهیم بود که بازار گردشگری کشور را در مدت زمان کوتاهی از بین ببرد (شکراللهی، ۱۳۹۷).

بخش هشتم: صنعت گردشگری و مقابله با تحریم ها

با گسترش موج جدید تحریم های سیاسی، نظامی و نفتی غرب بر علیه ایران ضرورت طراحی روشهای اصولی مقابله با این جبهه ضدایرانی هر روز بیشتر احساس می شود. یکی از راهکارهای اصولی مقابله با تحریم ها و روشهای بنیادین در بهبود وضعیت اقتصادی کشور در عرصه تقابل ایران و غرب، استفاده از ظرفیت عظیم گردشگری ایران در جهان است. در حالی که بر اساس سند چشم انداز ۲۰ ساله، ایران باید تا سال ۲۰۲۵ پذیرای ۲۰ میلیون گردشگر باشد، تعداد گردشگران وارد شده به کشور با نرخ رشد ۲۰ درصدی از رقم یک میلیون و ۸۱۶ هزار و ۹۰۰ نفر در سال ۲۰۰۶ به حدود ۳ و نیم میلیون نفر در سال ۲۰۱۰ افزایش یافته است ولی با اینهمه این آمار موجب ناامیدی ایران در عرصه گردشگری جهان است، زیرا در آمار مشابه در سال ۲۰۱۰ ترکیه کشوری که فاقد منابع نفت و گاز می باشد میزبان ۲۷ میلیون نفر گردشگر در سال بوده و این میزان با درآمد نفتی ایران برابری میکند! در گزارش تاسف بار مجمع جهانی اقتصاد در بخش توریسم، تاکید می کند که رتبه ایران، از همه کشورهای خاورمیانه هم پایین تر و در ردیف های آخر گردشگری جهان قرار دارد. در این آمار ایران رتبه ۱۱۴ جهان را به خود اختصاص داده است! به همین جهت است که با توجه به جمعیت کشور بیشترین آمار تور های خارجی در دنیا و خروج سرمایه های ملی متعلق به کشور ما است. آمارهای تکان دهنده ایران در عرصه گردشگری جهان به واقع میتواند نشان از ضعف مدیریتی ما در این

حوزه جهانی باشد. متأسفانه ایران با داشتن حدود سه هزار کیلومتر مرز آبی در سواحل دریای خزر، عمان و خلیج فارس، مالکیت بر حدود ۳۰ جزیره کوچک و بزرگ که هر کدام همچون مرواریدی ارزشمند می‌درخشند، دارا بودن طیف وسیعی از چشم‌اندازهای طبیعی، تنوع آب و هوایی، چشمه‌های آب معدنی، تملک بزرگترین دریاچه جهان، سابقه تمدن چند هزار ساله، داشتن جاذبه‌های تاریخی متعدد به ثبت رسیده در کنوانسیون میراث جهانی یونسکو، وجود اماکن مذهبی متعدد و ظرفیت عظیم مالکیت معنوی بر جشن جهانی نوروز، تنها کمتر از یک درصد از بازار گردشگری جهان را به خود اختصاص داده است. ایران با ثبت ۱۳ اثر ماندگار خود در یونسکو (چغازنبیل، تخت جمشید، میدان نقش جهان، تخت سلیمان، ارگ بم، پاسارگاد، گنبد سلطانیه، بیستون، کلیساهای ایرانی، سازه‌های آبی شوشتر، بازار تبریز، آرامگاه شیخ صفی‌الدین اردبیلی و باغهای ایرانی) در لیست برترین کشورهای جهان در میراث جهانی یونسکو بشمار می‌رود (پارساپور، ۱۳۹۸). کشور ایران با داشتن یک میلیون و ۲۰۰ هزار تپه و صدوپنجاه هزار اثر تاریخی و منابع متنوع طبیعی به تصدیق سازمان یونسکو، از نظر وجود آثار تاریخی و فرهنگی در میان ۸ کشور نخست جهان جای دارد و از منظر جاذبه‌های اکوتوریسمی و تنوع اقلیمی جزو ۵ کشور برتر دنیاست. طبیعت چهار فصل ایران، وجود دریا، کویر، چشمه‌های آب گرم، حیات وحش متنوع و انحصاری، جاذبه‌های گردشگری مذهبی و تاریخ و تمدن هفت هزار ساله این قابلیت را به ایران بخشیده است که در ردیف‌های نخست گردشگری جهان باشد. اما متأسفانه تاکنون هیچ بهره‌ای از آن نبرده است و ضروری است که در راستای توسعه زیرساختهای کشور، به صنعت گردشگری توجه ویژه داشته باشیم و در این راستا گامهای اساسی و موثر برداریم زیرا گامهایی که تا امروز برداشته شده است به هیچ عنوان موثر نبوده است و نه تنها موجب عدم استفاده از ظرفیت گردشگری شده است بلکه موجب تخریب بسیاری از منابع طبیعی و تاریخی کشور نیز شده است. گردشگری، وسعت سرزمینی، منابع هیدروکربنی، تولید علم و جمعیت از ابزارهای ابرقدرتی یک کشور در جهان بشمار می‌رود. جمهوری اسلامی ایران با دارا بودن همه پارامترهای موجود میتواند ضمن بهره‌گیری و فعال نمودن آنها از یک سو بستر یک قدرت عظیم اقتصادی و سیاسی را در جهان پایه‌ریزی

کند و از سوی دیگر الگویی موفق برای جهان اسلام و توسعه فرهنگ معنوی آن باشد. امروزه در جهان ۱۵۰ کشور از کشورهای موجود یکی از پنج منبع درآمد خود را گردشگری تعریف کرده اند و ۶۰ کشور جهان تولید ارز آنها از طریق گردشگری صورت می گیرد. ایالات متحده آمریکا (با ۶۱ میلیون نفر گردشگر در سال) و چین (با ۵۶ میلیون نفر در سال) دو قدرت بزرگ جهانی به ترتیب با رتبه اول و سوم گردشگری جهان توانسته اند خود را سالهای متمادی به عنوان ابرقدرت اقتصادی و سیاسی معرفی کنند (پارساپور، ۱۳۹۸).

نتیجه گیری

بطور خاص، تحریم های اقتصادی جذب گردشگر را کاهش می دهد زیرا درآمد را تحت تاثیر قرار داده و اقتصاد منطقه را تحت تاثیر قرار می دهد. بر اساس تئوری تبادل اجتماعی (SET)، سرمایه گذاران صنعت توریست زمانی جذب می شوند که اطمینان حاصل کنند سود دریافتی از آن بیش از هزینه سرمایه گذاری شده است. بنابراین، اطمینان از ثبات در حوزه گردشگری عامل مهمی در توسعه این صنعت به حساب می آید. تحریم های اقتصادی ایران که از سال ۱۳۸۴ تا سال های اخیر اعمال شده است، شاید مهمترین بحران اقتصادی در دوره پس از انقلاب باشد، که بی ثباتی در صنعت گردشگری را موجب شده است. مشکل بی ثباتی قیمت ها، تورم و چندگانگی موجود در نرخ گذاری ها، کمبود امکانات مالی برای توسعه و تجهیز تاسیسات مورد نیاز، و مشکلاتی از این دست صنعت متنوع و درآمدزای گردشگری را بیش از پیش در ایران دچار مشکل کرده است. در حالی که درآمد جهانی جهانگردی همه ساله بالغ بر صدها میلیارد دلار است، ایران که از زمره پرستعدادترین کشورها در این زمینه به شمار می رود و جاذبه های فراوان طبیعی، تاریخی و فرهنگی آن زبانزد خاص و عام است، از این سفره گسترده تنها چند صد هزار دلار بهره می جوید. صنعت گردشگری که اینک به عنوان یکی از زیربخش های خدمات در اقتصاد کشور به شمار می رود، علاوه بر مشکلات خاص خود با مشکلات بحران اقتصادی حاصل از تحریم مواجه است. در شرایط تشدید تحریم ها ضروریست تا برای از دست نرفتن بازارهای سنتی و همچنین توسعه و ارتقاء ملی و منطقه ای

بازار گردشگری، تدارک و پیش بینی های لازم را برای مقابله با بحران های احتمالی در نظر گرفت تا این صنعت نوظهور و حساس به حوادث سیاسی و اقتصادی بیش از این در معرض آسیب قرار نگیرد. سازمان متولی صنعت گردشگری کشور در تدوین برنامه استراتژیک بازاریابی گردشگری برای شرایط خاص، بایستی به بخش بندی و شناسایی بازارهای هدف گردشگری و رتبه بندی بازارها با توجه به منابع محدود مالی خود در کمترین زمان ممکن اقدام کند. در این برنامه ابتدا بایستی کل بازار تجارت بین المللی گردشگری برای تصمیم گیری، نفوذ و ورود، مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد و سپس بازاریابان و تورگردانان عمده کشور بر اساس منابع و تسهیلات موجود، بازارهای مورد نظر را به بخش های کوچک تر تقسیم و بخش هایی که نوید بخش تر برای جذب گردشگر به ایران است را انتخاب و برای عملیات بازاریابی از جمله، آگاهسازی، اطلاع رسانی و تبلیغات آماده کنند. تورگردانان ما در شرایط ویژه کشور که از آن به نام «جنگ اقتصادی» یاد می شود، بایستی حداکثر تلاش خود را بکار گیرند تا بسته ها و برنامه های سفر به ایران را مطابق با نیاز بازار و به طریقی تنظیم کنند تا بیشترین ارزش را برای گردشگران ورودی در یک دوره زمانی کوتا مدت ایجاد تا دیدار کنندگان، تبلیغ و معرفی سفر به ایران را به صورت رودررو و زبانی آغاز و به دیگران توصیه کنند. محدودیت منابع بازاریابی و تبلیغات برای حضور در نمایشگاه های بین المللی گردشگری، محدودیت تسهیلات و خدمات گردشگری در کشور، محدودیت منابع مالی و اعتباری در سازمان گردشگری، محدودیت منابع انسانی حرفه ای و متخصص بازار و محدودیت های فرهنگی و اجتماعی از جمله مسائل پیش رو هستند که با وفاق عمومی کارگزاران و مسئولان کشور قابل حل بوده و در برابر مزیت ویژه «فرهنگ مهمانوازی» ایرانیان و مزیت رقابتی «ارزانی سفر» قابل عبور است.

منابع و ماخذ

الف - کتاب

ایوانز، گراهام و نونام، ۱۳۸۱، جفری، فرهنگ روابط بین الملل، ترجمه حمیرا مشیر زاده و حسین شریفی طراز کوهی، تهران، نشر میزان

پارساپور، روزبه، گردشگری فرصتی جهت مقابله با تحریم های غرب، مرکز مطالعات خلیج فارس، ۱۳۹۸

توحیدی فرد، محمد، ضمانت اجراهای کیفری منشور ملل متحد، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۱

حیدری چپانه، رحیم (۱۳۸۷)؛ مبانی برنامه ریزی صنعت گردشگری. انتشارات سمت

رضوانی محمدرضا (۱۳۸۷)؛ توسعه گردشگری روستایی با رویکرد توسعه پایدار، انتشارات دانشگاه تهران

زهرانی، مصطفی، نظریه های تحریم اقتصادی، چاپ وزارت امور خارجه، تهران، ۱۳۷۶

شریف، محمد، بررسی دکترین نامحدود بودن صلاحیت شورای امنیت، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۳

علیخانی، حسین، تحریم ایران، شکست یک سیاست، ترجمه محمد تقی نژاد، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی تهران، ۱۳۸۰

مهدوی مسعود، مهدی طاهرخانی، ۱۳۸۳، کاربرد آمار در جغرافیا، نشر قومس

هوهن فلدان، آیگناتس زایدل، حقوق بین الملل اقتصادی، ترجمه و تحقیق سید قاسم زمانی

مؤسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی، تهران، ۱۳۷۹

نوروزی خیابانی، مهدی، فرهنگ لغات و اصطلاحات سیاسی، تهران: نشرنی، ۱۳۷۴

میرعباسی، سید باقر، حقوق بین الملل عمومی، جلد دوم، نشر دادگستر، تهران، ۱۳۷۰

بهروزی فر، مرتضی (۱۳۸۳). اثر تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا بر اقتصاد بازرگانی ایالات متحده و بازارهای جهانی انرژی، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، ۳۳

شکراللهی، نوید، تحلیل گاردین از تاثیر تصمیم ترامپ بر توریسم ایران، آیا خروج آمریکا از برجام برای گردشگری کشورمان دردسرساز می شود؟ روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۴۳۲۶، ۱۳۹۷،

مجله سیاست خارجی، ویژه تحریم، سال یازدهم، چاپ وزارت امور خارجه، تهران، بهار ۱۳۷۶
یارمحمدیان، ناصر (۱۳۹۰). آیا تحریم‌های اقتصادی علیه ایران تأثیر گذارند؟، روزنامه دنیای اقتصاد، ۲۴۶۵

یاوری، کاظم و محسنی، رضا (۱۳۸۹). آثار تحریم‌های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی، مجلس پژوهش، ۱۶(۶۱)

یاوری، کاظم، رضاقلی زاده، مهدیه، آقایی، مجید و مصطفوی، سید محمدحسن (۱۳۸۹). «تأثیر مخارج توریسم بر رشد اقتصادی کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی (OIC)». مجله تحقیقات اقتصادی

